

Акад. Матеја Матевски

ОМАЖ ЗА КОЧО РАЦИН

Беседа по повод шеесетте години на Рациновите „Бели мугри“
Свечен собир во МАНУ, 30 ноември 1999 г.

Колеги академици,
Драги почитувачи на делото на Кочо Рацин,

Рациновите „Бели мугри“ деновиве исполнија шеесет години од нивното појавување и сега, кога ја одбележуваме оваа голема годишнина, тој пресвртен миг, тој историски межник на нашата културна преродба, тие веќе ја заодуваат својата седма деценија. Тие ги изодеа, издржаа и ги совладаа искушенијата и проверките на нашата нова историја и на единствен и неповторлив начин ја создадоа и подготвија онаа плодна почва што ни овозможи сите ние да се соочиме и да го совладаме тој голем испит, одејќи по широките врвици на книжевниот и културниот модернитет на македонскиот народ. Потврда и пример на неговиот јазичен, културен и национален идентитет и историски континуитет, во „Бели мугри“, како што ќе истакне Александар Спасов, страстиот проучувач и проследувач на Рациновото дело, на кого најмногу му го должиме сестраното осветлување на неговиот живот и творештво, „се оствари средба на традицијата и модерниот сензибилитет. Се оствари чин што имаше, денес има и уште долго време ќе има вонредно резултатни последици во македонската поетска традиција“. Денес со задоволство можеме да го потврдиме овој негов поглед на иднината, зашто носител на ова наше денешно славење на „Бели мугри“ е една развиена и модерна литература, наука и култура и на една поезија што блескаво се потврди себеси и раскошните потенцијали на нашиот, на Рациновиот, на македонскиот јазик.

Појавени во едно тмурно време на македонската судбина, растргана и раскината од репресивните и насилнички асимилаторски балкански монархии, во тајните и илегалните услови на отпорот и борбата против полицискиот терор на Кралството Југославија, стиховите на Рацин го претставуваа оној глас што пееше за човекот што не и се предава на злата своја судбина туку ги бара, низ страдања, жртви, отпори и бунт патиштата што ќе го изведат од мрачните лавиринти на столетијата на блесокот на „силно светнатиот ден“.

Почитувани пријатели,

Изминаа пет децении од мојата, и не само мојата прва средба со мртвиот Рацин и со неговите стихови - Денови, Ленка, Балада за непознатиот - во едно дождливо јунско пладне на 1945-та, на тетовскиот плоштад, кога градот што ги доживеа и истрпе ужасите на војната и окупацијата, јавните стрелања и страдањата на триумфот на слободата го испраќаше во неговиот Велес мртвото тело на поетот чие распеано грло беше пресечено со оној трагичен истрел во партизанските шуми на Лопушник. Возбудата за смртта на непознатиот војник на стиховите од неговата балада - елегична, болна, судбинска, мене, ученикот на тетовската гимназија длабоко и трајно ме врза за Рациновата песна. И не само мене. За неа, во тие дни и во годините што следеа, до денес, длабоко се поврзани возбудите, љубовта и восхитот на сите генерации на оваа наша македонска земја и на многу вљубеници во убавината на поетскиот збор ширум низ светот.

Што беше тоа што едно момче на прагот на младоста можеше толку длабоко да го возбуди, да стане дел од неговата длабока интима, и таа возбуда да трае и да длаби и во зрелоста и во одминатите години на животот и творештвото? Што е тоа што Рациновите „Бели мугри“ го донесоа во нашата поезија, литература и култура, во нашето живеење? За ова е пишувано многу, аналитички и компетентно, и секогаш со восхит, и Блаже Конески, и Димитар Митрев, и Александар Спасов, и многу други го соопштуваа своето доживување на Рациновото пеење и на севкупниот негов ангажман како писател, културен и научен деец и како револуционер.

Патот што го изоде Рацин до своите први стихови на македонски јазик и до неговите „Бели мугри“ е трнливиот пат на млад човек од сиромашно македонско семејство, припадник, што би рекол Блаже Конески на едно „столчено племе“, што самоук, преку интензивно и упорно самообразование, во своите долги - несоници и робии станува, како што истакнува пак Блаже Конески „Најиздигнат македонски народен интелектуалец од неговото време, најкултурен наш човек“. До ваков заклучок тој ќе дојде длабоко доживувајќи ја и анализирајќи ја минуциозно и егзалтирано поезијата на Рацин, неговата критичка, есеистичка и теориска мисла и неговите текстови

за нашето културно и политичко минато - за народното творештво, за богомилското движење, Преродбата и Илинден.

Токму затоа Димитар Митрев, како и Александар Спасов, ќе забележи за Рацина дека е „личност во нашата понова историја во која најсугестивно се изрази континуитетот на духот на преродбата и духот на современоста“.

Личност од ваков интелектуален и творечки формат беше историски и судбински предодредена и упатена да стаса до онаа точка на вриење на неговата дарба и сензибилитет, кога акумулираното сестрано познавање на својот народ и земја и определбата за нивната иднина, откривањето на душевните и духовни трепети возбуди и тревоги на својата чувственост мораа да го најдат својот изблик, својот уметнички израз и да се излеат во доживевани, хармонични и визионерски стихови што возбуждуваат и пленат со својата неповторлива убавина.

Кога се говори за Рациновата поезија од првите песни на македонски јазик до „Бели мугри“, ние го свртуваме нашиот поглед, восхит и признателност кон сите што во тие мрачни години во квечерината на Втората светска војна ги испишаа своите возбуди и своите стихови на својот македонски јазик, откривајќи ги и афирмирајќи ги пред себе и пред светот можностите на нашиот јазик за модерен книжевен исказ. Тука се пиесите на нашите драмски автори Чернодрински, Иљоски, Панов, Крле, тука се и првите стихови и книги на Венко Марковски и Коле Неделковски, тука се и стиховите на други познати и непознати наши поети; тука е и мечтаениот и неостварениот сон на Вапцаров, на Антон Попов, на Ангел Жаров. Сите тие ја градеа оваа почва, куќата на македонската поезија чиј врвен израз беа и продолжуваат да бидат токму Рациновите „Бели мугри“.

Едновременно со поезијата пишувана на српски јазик, со неговата лирика блиска до еден експресионистички исказ на драматичните и апокалиптичките доживувања на своето време и на пркосите и визиите на еден благороден револуционерен патос и отпор, Кочо Рацин ги објавува своите први песни на својот мајчин македонски јазик.

Во нив доаѓа до израз доживувањето на нашата преродбенска поезија - елегичноста, носталгијата и лиризмот на Константина, горчината, трпкоста и длабочината на Прличев, драматичните тревоги на Жинзифов и посебно, богатството и раскошот на народната песна како лирска кристализација на

свкупното живеење и чувствување. Во јазикот на народната песна и вдахновениот негов изблик во романтичарските стихови на Константина, во понорните страдања на Прличев и Жинзифов и во визионерското залагање на Мисирков за иднината на јазикот како литературен, со право се наоѓа онаа одредница што го објаснува творечкиот развиток на Рацин и таа негова целосна определба станува историски и судбински межник на нашето книжевно постоење.

Тука доаѓаме до некои одговори, - куси, брзи, пригодни, на прашањата што не престанувавме да си ги поставуваме и јас, еве, се обидувам пред вас да проговорам, барајќи ги бегло, колку што ми допушта оваа пригода, одговорите во себе и за себе, во сиве децении што ги изодувам од првата средба со Рацин до денешни дни.

Доживувајќи ја и сфаќајќи ја суштината на поезијата во јазикот, Кочо Рацин во мрачното време помеѓу големите светски војни го почувствува во себе длабокиот творечки порив да се вгради себеси и своето пеење во богатите можности на македонскиот јазик и во историската и судбинската потреба за негов модерен книжевен исказ.

Тој ја почувствува и ја откри душата и убавината на тој јазик преку неговиот едноставен, непосреден и мелодичен израз, преку богатството на речникот и хармоничноста на фразата во кои треперат и одсвонуваат волшебните струни на најинтимните и најдлабоки чувства на човекот и поетот.

Од тој јазик потекнаа Рациновите поетски структури, толку блиски до народната песна, по метриката, по ритмиката, по мелодиската линија, понекогаш по содржината, структури, што, вљубени во нашиот фолклор него го надминуваат, извишувајќи се во еден модерен лирски исказ. Тоа е нов, современ, модерен пристап кон традицијата на народната песна и кон нашето книжевно наследство, - кон пресудните обиди на Константина и кон искуствата на европскиот дваесетти век. Во тие Рацинови структури живее осмолосложниот стих, живеат десетелосложниот и седумелосложниот, често измешани, извиени во друга ритмика, симултано и симетрично измешани меѓу себе, приспособени на поетовиот израз и стил, понекогаш се јавува послободна и широка оркестрација на слободниот стих, доаѓа до израз суптилната употреба на римите, асонанците, алитерациите, на внатрешните

Радиновото чувствување на светот, во себе и вон од себе, искажува елегичност, баладичност, чемерна носталгија; тоа е исполнето со горчина, со отпор, со непосреден ангажман и одмерен хуманистички патос и бунт, со јарок визионерски копнеж, не оддалечувајќи се никогаш од суштинското во песната: нејзиното богато лирско чувство, медитативна мудрост и естетска хармоничност.

Тој визионерски Рацинов копнеж и патос стануваат голема верба на сето негово пеење што се оствари набргу по неговата трагична и прерана смрт. Тој не го дочека нејзиното остварување, но неговите „Бели мугри“ живеат во неговата мечтаена и истрадана зора станувајќи нејзин траен и плодоносен блесок.

Можеше ли ваквото читање и доживување на Рацин да не го исполни со длабока и трајна возбуда и убавина едно момче на прагот на младоста? Подоцна тие возбуди станаа дел од неговиот живот, од неговото творештво; тие Рацинови возбуди, тревоги, копнежи и визии станаа темел на убавината на големата градба на нашата литература. И самата таа градба. Драги колеги, почитувани дами и господа,

За мене е посебна чест и задоволство што можам да му го оддадам овој мој омаж на Кочо Рацин и на неговата поезија, во овој наш висок заеднички дом на науката и уметноста. Тоа можам да го сторам како вљубеник во Рациновото дело од првите мои средби со неговото пеење и понатаму во текот на сиот мој живот врзан за литературата.

Нашиот Блаже Конески како што веќе истакнав во своите болни и горки лирски исповеди, во своето длабоко доживување на македонската судбина говореше дека му припаѓа на едно столчено племе. Кочо Рацин со својот живот и творештво на тоа столчено племе му ги отвораше патиштата кон иднината. Денес, ние македонските поети, писателите на Македонија, со радост можеме да речеме дека му припаѓаме на Рациновото племе, зашто од визиите и несониците на неговиот поетски јазик и сензибилитет, од неговите историски клучни и пресвртнички „Бели мугри“ потече и расте оваа широка и бујата река што се вика модерна македонска литература.

Благодарам.